

A délszlávok helyzete

Magyarország német megszállása után

A „kemény kéz” politikájának felújítása

1944. március 19-én hajnalban – Magyarország esetleges kiugrását megakadályozandó – a német csapatok megkezdték az ország megszállását.¹

A Délvidéken állomásozó magyar katonai alakulatok is azt az utasítást kapták, hogy a németekkel szemben semmiféle ellenállást ne fejtsenek ki, hanem az „eddig hagyományos barátság” szerint viselkedjenek. A vezérkar főnöke egyúttal nyomtatékosan felhívta a katonai parancsnokok figyelmét, hogy „minden körülmények között” tartsák fenn a rendet, és verjék vissza az esetleges usztasa- vagy partizánbetöréseket. A csendőrőrsökre pedig az a parancs érkezett, hogy figyeljék a „nemzetiellen elemek” mozgását, akadályozzák meg a zsidók menekülését, azokat pedig, akik menekülni próbálnak, adják át a németeknek.²

A német megszállás első napjaiban, elsősorban a Bácskában, a német nemzetiség fegyveres osztagait (Deutsche Mannschaft) olyan utasítással látták el, hogy a német csapatok egységeivel együttműködve fegyverezzék le a csendőrséget. Újvidéken például a Deutsche Mannschaft egységeit német katonai parancsnokság alá helyezték, így vettek részt a középületek megszállásában, a zsidó túsok összeszedésében, és járőrszolgálatot is teljesítettek.³

Március 21-én Sepp Spreizer, a bácskai német népcsoport vezetője azt az utasítást kapta a német megszálló csapatok parancsnokságától, hogy mivel helyreállt a „rend”, adják vissza a csendőrség fegyvereit. A délvidéki csendőrőrsök ezzel egy időben olyan tartalmú körtáviratot kaptak, hogy „tapintatos emberi módon” értessék meg a népi németekkel: a közbizton-

sági feladatokat – a megszálló csapatokkal együtt – továbbra is a magyar szervek látják el.⁴ A német és magyar kormány között 1944. április 16-án megkötött egyezmény alapján a Bácskában is megkezdődött a német népcsoporthoz tartozók toborzása az SS-be, ez már azonban a kötelező bevonulást jelentette. A korábban önkéntesként bevonult 20 ezer bácskai német mellett ekkor újabb 17 ezer fő sorozására került sor.⁵

A szegedi V. csendőrkerület parancsnoksága néhány héttel később, a gyakori súrlódások miatt, kénytelen volt részletebben is megmagyarázni az együttműködés szükségességét: „Az orosz bolsevista hadsereg előretörése folytán nagymértékben megnövekedett kommunista veszedelem leküzdése és a Magyarországot elsősorban fenyegető bolsevista előzónlél elhárítása csak a német szövetséges csapatokkal együtt folytatott sikeres harc árán remélhető. De együttes küzdelem szükséges a bolsevistákat támogató és a kommunista világaluralmat előkészítő nemzetközi zsidóság ellen is, mert annak hatalmát megtörni, gazdasági és politikai befolyását felszámolni csak a bolsevistaellenes erők összefogása és együttes erőkifejtése révén lehetséges.”⁶ Hasonló okokra hivatkozva a csendőrnnyomozó alosztályok is parancsot kaptak, hogy szorosán működjenek együtt a német biztonsági szervekkel.

Edmund Veessenmayer, Németország teljhatalmú megbízottja már március végén követelte az új miniszterelnöktől, Sztójaytól a közigazgatás megtisztítását, a Kállay-kormány által kinevezett főispánok leváltását. Ezzel kapcsolatban Ribbentrop külügyminiszterhez április 28-án küldött táviratában a következőket írta: „A főispánok leváltásáért folyó harc eredményeként most 19 főispánt mentettek fel. Megtörtént már a lényegesen jobb garnitúrát képező megfelelő utódok kinevezése. Néhány napon belül további főispánok leváltását fogom követelni. Ebben is számítanom kell a kormányzó határozott ellenállására.”⁷ Horthy ellenállása azonban ebben a helyzetben nem lehetett eredményes. Feine budapesti német ügyvivő május 10-én azt jelenthette a német külügyminisztériumnak, hogy a magyar vidéki közigazgatás tisztogatása „kielégítően halad”, s eddig 41 főispánt mentettek fel, a főispánok mintegy kétharmadát.⁸ Az új főispánok ekkor már nem a kormánypárt, a MÉP tagjaiból, hanem az Imrédy-féle Magyar

Megújulás Pártjából kerültek ki. Így történt ez a Délvidéken is.

Deákot túlságosan liberálisnak, s a királyi Jugoszláviában tanúsított magatartása és Keresztes-Fischerhez fűződő barátsága miatt angolbarátnak minősítették. Amint az állambiztonsági rendészet egyik, 1944. májusi jelentésében olvashatjuk, különösen súlyosan esett a latba, hogy a magyar-szerb megbékélést elősegítendő „gyakorta” közbenjárt kommunisták érdekében.⁹ Mint láttuk, Deák valójában csak egyetlen esetben tett ilyen lépést, mikor Svetozar Marković halálbüntetésének enyhítését kérte. Franz Hamm, a német népcsoport parlamenti képviselőinek vezetője 1944. április 4-én feljegyzést készített a német külügyminisztériumnak, amelyben a bácskai magyarok és németek jobb együttműködését szorgalmazva Deák leváltását indítványozta, s helyére a szélsőjobboldali nézeteiről ismert Nagy Iván, vagy a Kállay-kormány idején leváltott Fernbach Péter kinevezését javasolta.¹⁰ Deák leváltása hamarosan meg is történt, s Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánjává a „jobboldali gondolat kipróbált harcosát”, Piukovich Józsefet, a Magyar Megújulás Pártja bácskai vezetőjét nevezték ki. Fernbach visszatért Újvidék főispáni székébe, Szabadka főispánja pedig Reök Andor helyett az ugyancsak az MMP-hez tartozó Vojnich Gyula lett.

Piukovich a beiktatása alkalmával Zomborban elmondott beszédében hitet tett a nemzetiszocializmus mellett. Mint mondta: „ennek az új korszaknak fanatikusa vagyok”. A nemzetiségekkel kapcsolatban folytatandó politikáját körvonalazva pedig megrótt a németiséget, amiért volt idő, hogy „nemcsak fogékonyságot mutatott a liberalizmus iránt, hanem azt az egyéni önzés, vagyonszerzés és sokszor a kapzsiság terén is igen magas szintre emelte”. De amikor Hitler hatalomra került – folytatta –, a bácskai németiség képessége „csodálatos változáson” ment keresztül, s a „nemzetiszocializmus becsületes útjára lépett”, ezért bennük „értékes munkatársait” tiszteli. Ezzel szemben – mondta – a szerbek nem értették meg az új eszmeáramlat lényegét, „még mindig a liberális, judeoplutokratára rendszer hatása alatt állnak”. Szemükre vetette, hogy túl sokat beszéltek jogaikról. Itt az ideje, hogy „ezeket a lojalitásba öltöztetett dolgokat hagyják el, s egyszer már induljanak el a kötelességteljesítés nehéz és áldozatos útján”. Világosan ér-

tésére adta a szerbeknek: „a jogok hangoztatását és a különböző sérelmek felsorolását más időkre kell hagyniok”. Beszédét a délszlávok számára korántsem biztató szavakkal zárta: „vitéz Imrédy Béla álláspontját vallom maradéktalanul: a nemzetiségpolitika mindig az erőviszonyok adottságainak hű tükre. Ha az államalkotó erő lendületes, tele erővel, akkor a nemzetiségi kérdés nem kerülhet sohasem az érdeklődés középpontjába . . . Bácska nemzetiségpolitikája tehát tulajdonképpen nem egyéb, mint az itteni magyarság erőinek összpontosítása, s a népi erők felemelését jelentő becsületes és őszinte törekvés.”¹¹

A Piukovich beiktatásán jelen lévő Rátz Jenő miniszterelnök-helyettes és Jaross belügyminiszter a kormány nevében támogatásáról biztosította a főispán által megfogalmazott programot. Rátz külön is hangsúlyozta: a kormány „mindenki felé simogató és felemelő kézzel fog nyúlni, ha azonban kifelé-húzást és kifelé való törekvést lát, ezeket a törekvéseket kemény kézzel, kérlelhetetlenül meg fogja torolni”. Jaross – miközben ecsetelte, hogy a fronthelyzet miatt a déli végek mennyire fontosak – kijelentette: „Ha akadnak olyan földalatti politikai törekvések, amelyek azt hiszik, hogy a lángoló vidékek üszkeit át lehet dobni a Dunán és Bács-Bodrog vármegye köznyugalmát fel lehet bolygatni, azok súlyosan csalódnak. Kemény kézzel fogunk odaütni és ebben a vonatkozásban senki se számítson irgalomra.”¹²

A Sztójay-kormány helyi exponense, Piukovich tehát nyíltan szakított elődje nemzetiségpolitikájával, elsősorban a szerbek vonatkozásában. Értésükre adta, hogy a sérelmek orvoslásának lejárt az ideje, s még a korábbinál is keményebben fognak lesújtani a „kifelé húzókra”, a „földalatti politikai törekvésekre”.

A beiktatását követő napon, május 25-én Piukovich Budapestre utazott, ahol fogadta őt Sztójay, Jaross és Horthy. Lényegében szabad kezet kapott elképzeléseinek megvalósításához, s ahhoz, hogy radikális változtatásokat hajtson végre a közigazgatásban a német népcsoport javára. A német többségű községekbe a Spreizer által javasolt jegyzőket helyezték, akik kizárólag a Volksbund tagjaiból kerültek ki. A szerb községekben leváltották valamennyi „magyarón”, azaz magyar

érezelmű szerbet, s helyüket német, illetve magyar tisztviselők foglalták el. Június 6-án, a bácskai községi előljárók értekezletén Piukovich elrendelte, hogy a Volksbund valamennyi kívánságát teljesíteni kell.¹³

Piukovich és Spreizer szorosán együttműködtek a „bunyevacokkal”, azaz a horvátokkal kapcsolatban követendő politika kialakításában is. Úgy vélték, a horvátok megnyerhetők a nemzetiszocializmusnak, s arra törekedtek, hogy egy német mintájú „bunyevac nemzetszervezetet” hozzanak létre. Ebből a célból július 5-én egy 11 tagú horvát küldöttség kereste fel a főispánt, Mironiczky Iván ügyvéd vezetésével. Mironiczky állást foglalt a nemzetiszocializmus mellett, megígérte, hogy a horvátok teljesíteni fogják mindazon kötelezettségüket, amelyek „az élet- és sorsközösségből fakadnak”, s átadta Piukovichnak a nemzetszervezet tervezetét és programját. Mivel a horvátok soha nem voltak „partizánok és hazaárulók” – hangsúlyozta Mironiczky –, kérte a „bukott rendszer”, azaz a Kállay-kormány néhány intézkedésének felülvizsgálatát, elsősorban három vonatkozásban: 1. adjanak szabad teret népi, vallási, kulturális és gazdasági törekvéseiknek, természetesen a nemzetszervezet keretein belül; 2. szereljék le a horvátokat a munkaszázadokból, és tegyék lehetővé, hogy rendes katonai szolgálatot teljesíthessenek; 3. s végül számarányuknak megfelelően képviselthessék magukat az állami és önkormányzati szervezetekben.

Piukovich válaszában örömeinek adott kifejezést, hogy a bunyevacokat „soha nem lehetett eladni”, megértették a „kor szavát”, s azt akarják, hogy munkaszolgálat helyett katonai szolgálatot teljesítsenek. Tévedésnek minősítette a horvátok munkaszolgálatra történő behívását, bár hozzátette, hogy a felmentést „nem lehet olyan gyorsan elintézni”. Meglehetősen homályos formában azt ígérte a küldöttségnek, hogy a „nemzetiszocialista és vallásos bunyevacok a jövőben elfoglalhatják méltó helyüket” a magyar közéletben.¹⁴

Források hiányában az ún. bunyevac nemzetszervezet további sorsát nem tudjuk nyomon követni, de valószínű, hogy Piukovich és Spreizer helyi kezdeményezését a kormány leintette.

Égészen más elbírálás alá estek az „anglofil és defetista”

szerbek. 1944 májusában a szegedi V. hadtestparancsnokság rendelete alapján megkezdődött a 46–62 éves, júniusban pedig a 17–20 éves szerbek behívása munkaszolgálatra. Augusztusig mintegy 8–9 ezer szerbet hívtak be, elsősorban fiatalokat, s közülük körülbelül 3500 főt Németországba vittek.¹⁵

A Sztójay-kormány felülbírálta az előző kormány szerbeknek tett számos engedményét is. Például április 26-án a belügyminiszter elrendelte az internáló táborokból munkára kiengedett dobrovoljacok visszaszállítását Sárvárra, s a délvidéki családokhoz nevelésre kiadott gyermekekkel szemben a „szükségesnek mutatkozó kényszer intézkedések” megtételét. Ez utóbbi főként azt jelentette, hogy a dobrovoljac családok gyermekeit a Délvidékről az ország magyarlakta területeire szállították. A háborús veszélyre hivatkozva a főszolgabírók utasítást kaptak, hogy fokozottan figyeljék a volt jugoszláv hadifoglyokat, és szükség esetén internálják őket.¹⁶

Az ország német megszállása azonban a délvidéki zsidók számára jelentette a legsúlyosabb csapást. Áprilisban itt is megkezdődött a zsidók gettóba hurcolása, majd Németországba szállítása. Újvidéken április 26-án Nagy Miklós polgármester és Zombory Gyula rendőr főtanácsos aláírásával hirdetmény jelent meg, amely megtiltotta, hogy reggel 5 órától a zsidók elhagyják lakásukat, s a következő intézkedéseket tartalmazta: a házak bérlői e naptól nem a tulajdonosnak, hanem a városi adóhivatalnak kötelesek a lakbért fizetni; zsidóktól pénzt, értéktárgyat senki nem fogadhat el megőrzésre, s aki azt már megtette, 48 órán belül köteles bejelenteni a polgármesteri hivatalban; s aki e rendeletek ellen vét, a legszigorúbb büntetés alá esik.¹⁷

Az újvidéki zsidók deportálásának híre azonban a szigorú intézkedések ellenére is két nappal korábban kiszivárgott. Losonczy Endre újvidéki tanácsnok, aki korábban Hódmezővásárhelyen teljesített szolgálatot, április 24-én értesítette a tervről a város zsidó lakosságát. Az ügy kitudódott, Losonczyt azonnal felfüggesztették állásából, s a „legszigorúbb eljárást” indították ellene. A Muraközben a partizánok mentettek át zsidókat a deportálás elől a felszabadított területekre.¹⁸

Április 30-án Topolyáról (Bačka Topola) elindult az első, 2

ezer délvidéki zsidót szállító szerelvény Németország felé. Április és augusztus között csak a Bácskából 16 034 zsidót deportáltak a németországi haláltáborokba.¹⁹

Utolsó erőfeszítések az ellenállási mozgalom felszámolására

Magyarország német megszállása után a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg vajdasági főparancsnoksága újjászervezte a bácska-baranyai partizánosztatot. Svetislav Veličković azt a feladatot kapta, hogy csoportjával a Sajkás-vidéken hajtson végre akciókat, a Bogdan Stojaković vezette csoport az északi területekre vonult, Dušan Alimpić (akit ekkor neveztek ki az osztag parancsnokának) és társai a Bácska nyugati területein fejtették ki tevékenységüket. Az osztag nagyobbik része 1944 tavaszán jött át a Szerémségből, s március végétől egyre több sikeres akció utalt jelenlétükre. Például március 30-án felrobbantottak egy tehervonatot Palánka és Boróc (Obrovac) között, május elején Bácsföldváron (Bačko Gradište) és Csurogon tűzharcban lelőttek egy-egy magyar katonát, Palánkán felgyújtottak 50 vagon kendert. Június végén a partizánok rajtaütöttek a dunagálosi (Gložan) német fegyverraktáron, a fegyvereket elvitték, a raktárt felrobbantották. Ugyancsak partizánok törtek be ekkor Nádálja (Nadalj) községbe, július 29-én pedig Csurog határában gabonaőröket támadtak meg. Az akciók nyomán az egész Délvidéken megkezdődött a partizánmozgalom tagjai, támogatói utáni nyílt nyomozás. Veessenmayer utasítása szerint a délvidéki „bandák” felszámolásában a magyar katonaság, csendőrség és rendőrség mellett a német katonai és rendőri erők is részt vettek, a két rendőrség közötti együttműködést pedig a német biztonsági rendőrség biztosította.²⁰

Április 21-én a nyomozók felfedték a kiszácsi (Kisač) Albert János lakásán lévő partizán szállást, ahonnan a partizánok a Szerémségbe akartak átjutni. A nyomozás során letartóztatták Emil Zamurovićot, Kulich Lajost, Kocka Jánost, Éliás Pálnét, Albert Jánost és Máriát, valamint Mindjárt Mihálynéét. Iso Stojkov tűzharcban esett el. Május 5-re virradóan az újvidéki

német katonai parancsnokság és rendőrség – a magyar csendőri és rendőri szervekkel közösen – razziát tartott a városban, s 58 személyt letartóztattak.²¹ Júliusra az újvidéki nyomozó csoport és a német rendőrség által letartóztatottak száma több százra emelkedett. Többek között kommunista tevékenység gyanújával letartóztatták az újvidéki szerb leánygimnázium egész hetedik osztályát.

A nyomozásba időközben bekapcsolódott a csillaghegyi nyomozó csoport is, mivel a lefogottakból kicsikart vallomások arra engedtek következtetni, hogy nemcsak a horvátországi partizánokkal, de budapesti kommunistákkal is kapcsolatot tartottak fenn. Az ügy kapcsán elsősorban Kispesten és Pestszentlőrincen voltak nagy letartóztatások, 71 személyt vettek őrizetbe. Az erről szóló nyomozati jelentés megállapította: „a Békepárttól független budapesti kommunisták [feltételezhetően a Demény-féle frakció tagjairól van szó. – S. E.] . . . és a bácskai kommunisták között kapcsolat létesült. Budapesten megalakult egy háromtagú Jugoszláv Kommunista Bizottság . . . Újabban pedig bizonyítékok vannak arra is, hogy a budapesti kommunisták Tito partizánjaihoz embereket, gyógy- és kötszereket juttattak el.”²² Nemsokára őrizetbe vették Csizmár Vilmos Györgyöt, a Világosság Nyomda betűszedőjét, aki tagja volt ennek a bizottságnak. A nyomozati jelentés szerint Csizmár egy Vértés Árpád nevű újvidéki kommunistával állt kapcsolatban. A másik bizottsági tag a horvátországi származású Milan Wellner volt.²³

A szóban forgó bizottság munkájában részt vett Jáhn Ferenc, dr. Debrőczy Tibor, Seres Géza és felesége, akik elsősorban gyógyszer, kötszert és ruhát küldtek a jugoszláv partizánokhoz. 1944. január végén–február elején, a bácskai ellenállási mozgalomban részt vevő Hengl Lajos vezetésével tíz budapesti fiatal, a szabószakszervezet ifjúsági csoportjának tagjai – Vas Jolán, Fehér Sándor, Berán Iván, Vári József, Pál Klára, Hegedűs Pál, Czigler Klára, Tipold Katalin, Klein Ilona és Vas Gitta – átszöktek a szerémségi partizánokhoz.²⁴

A Békepárt Központi Bizottsága az ország megszállása után kiadta a fegyveres felkelés jelszavát. Terveik között szerepelt, hogy felvegyék a kapcsolatot a szomszédos országok, köztük a jugoszláv kommunisták ellenállási mozgalmával is. E kapcsó-

latok révén közvetlenül összeköttetést kívántak teremteni a Szovjetunióban dolgozó magyar kommunistákkal, és segítséget vártak a jugoszláv partizánoktól a magyar partizánmozgalom megindításához. Ezzel a megbízással indult útnak Kádár János 1944. április közepén jugoszláv összekötőjével, de a Drávánál mindkettőjüket mint katonaszökevényt letartóztatták.²⁵

Az újvidéki nyomozócsoport akcióiban letartóztatott 289 kommunistát és ellenállást támogató személyt a németek által őrzött topolyai internáló táborba szállították, közülük 202 főt átadtak a VKF bíróságának. Az 1944. július 17. és 21. között megtartott tárgyaláson 187 főt összesen 997 évi fegyházra ítélték, három vádlott ügyét rendes bíróság elé utalták, 11-et pedig felmentettek. A pécsi nyomozó alosztály a baranyai háromszögben augusztus 5-re fejezte be a partizánmozgalom elleni nyílt nyomozást. A lefogott 117 személy közül 81 felett a vezérkar főnökének bírósága ítélt, közöttük két francia hadifogoly is volt. Augusztus 30-án hirdetett ítéletet a VKF-bíróság 94 muraközi kommunista ügyében. Ötöt kötélt általi halálra ítélték és kivégeztek, heten életfogytiglani, a többiek hosszabb-rövidebb ideig terjedő fegyházbüntetést kaptak.²⁶

Augusztus 15-én elfogták Joó Lajost (Lazo), a Vajdasági Tartományi Bizottságnak és a JKP Bácskai és Baranyai Területi Bizottságának tagját, aki márciusban azzal a feladattal érkezett a Szerémségből Szabadkára, hogy újjászerveze a párt szervezeteit.²⁷ Felderítették Joó kapcsolatait a baranyai háromszög kommunistáival, s a horvátországi összekötő vonalat is.

A délvidéki kommunisták elleni utolsó katonai bírósági eljárásra tudomásunk szerint 1945. január 31-én került sor. Hat kiszácsi kommunista állt, valóban csak jelképesen, a honvéd főparancsnokság II. számú bírósága előtt. Mivel a vádlottak „ellenséges hadműveleti behatás folytán ismeretlen helyen tartózkodtak”, a tárgyalás csupán Živan Bogić, Ferko Mihály és társai „bűnösségének” megállapítására szorítkozott.²⁸

A délvidéki ellenállási mozgalmat tehát 1944 tavaszán–nyarán újabb súlyos csapás érte. A Tartományi Bizottság 1944. augusztus 24-én a JKP KB-hoz küldött jelentésében megállapította, hogy a Bácskában megsemmisítették a területi bizottságokat, ezért a Tartományi Bizottság a Szerémségből átvo-

nult partizánosztagoknak nem tudott elegendő támogatást nyújtani, így azok lényegében elszigetelten harcoltak a partizántevékenység számára egyébként is komoly gondot okozó sík vidéken. Ugyanakkor – folytatódik a jelentés – a nagy lebukások dacára a párt 83 tagja elkerülte a letartóztatást, és sikerült újjászervezni néhány pártszervezetet és helyi bizottságot.²⁹

A *Slobodna Vojvodina*, a Vajdasági Népfelszabadító Egyesítségfront lapja a nagy veszteségek ellenére változatlanul úgy foglalt állást, hogy „a Bácska és Baranya útja csak ugyanaz lehet, mint Jugoszlávia többi népéé. Ez az út a fegyveres harc, a partizánegységek erősítésének és a fasiszta hadseregből, valamint a kényszermunkából való megszökéseknek útja, az engesztelhetetlen harc minden eszközzel és minden helyen a magyar megszállók és sváb uraik ellen”.³⁰

A veszteségekből ugyanakkor bizonyos konzekvenciákat mégis levontak. Ez elsősorban a Szerémséggel és a Bánáttal megszakadt kapcsolatok újjáépítését és a bácska-baranyai partizánosztag átszervezését jelentette a bácskai ellenállási harc megerősítése érdekében. A Vajdasági Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok Főparancsnoksága 1944. július 22-én létrehozta a bácska-baranyai operatív zónát, amelynek parancsnoka a partizánosztag korábbi parancsnoka, Svetislav Veličković, politikai biztosa pedig Đorđe Vasić lett. Augusztus végéig az új parancsnokság 5 új partizánegységet alakított.³¹

Az új osztagok színre lépését mind a Bácskában, mind pedig a baranyai háromszögben megélnékülő akciók jelezték. Augusztus 31-én a kulai légvédelmi figyelő őrsöt támadták meg, s szeptember 12-én már Szabadka határában észleltek partizántevékenységet. Október 7-én Liliomoson felgyújtották a községházát. A nagy letartóztatások a Muraközben sem hozták meg a várt eredményt, a partizánmozgalom felszámolását. Október 16-án már Légrádot (Legrad) támadták a partizánok. Az osztagok tehát egyre inkább a városok és falvak belső területein tevékenykedtek. A csendőrség központi nyomozó parancsnoksága kénytelen volt elismerni, hogy augusztus–szeptemberben már „nem néhány partizánról van szó, hanem gyakran több tíz fős osztagokról”.³²

1944. szeptember 6-án a Vörös Hadsereg Kladovónál átlépte

a román–szerb határt, s a partizánegységekkel karöltve megkezdődött a Bánát felszabadítása. Két nappal később a Tartományi Bizottság levelet intézett valamennyi vajdasági kerületi bizottsághoz, amelyben a következő feladatokra hívta fel a pártszervezeteket: 1. mozgósítsák a 18 és 40 év közötti férfiakat a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregbe; 2. a népi egység megteremtése érdekében politikai munkájuk során külön gondot fordítsanak azokra is, akik eddig nem támogatták a népfelszabadító mozgalmat, mert a népi állam létrehozásában rájuk is támaszkodni akarnak; 3. mivel a megszállók kiűzése után egyetlen hatalom létezik majd: a népfelszabadító bizottságok, a régi államhatalommal semmiféle kompromisszum nem köthető.³³

A front közeledése és a belső partizántevékenység erősödése miatt 1944. szeptember végén megkezdődött a magyar hatóságok evakuálása Újvidékről. A csendőrnyomozó alosztály szeptember 21-én már Bácsalmásra költözött. Október 4-én a szegedi V. honvéd kerületi parancsnokság elrendelte a Ferenc-csatornától délre fekvő területek kiürítését, mert a Bánátot felszabadító szovjet alakulatok és a jugoszláv partizánegységek elérték a Tiszát.³⁴ Pár nappal később Veessenmayer Winkelmannal, a magyarországi SS és rendőri erők főparancsnokával és Franz Baschsal, a magyarországi Volksbund elnökével egyetértésben elrendelte a bácskai németek kitelepítését. A tervek szerint két hullámban történt a kitelepítés: először a Ferenc-csatornától délre fekvő területekről, s csak ennek befejezése után került volna sor az attól északra fekvő területekre. A nagy sietségben és a különféle nehézségek – például szállítóeszközök hiánya – miatt azonban nem tudták kiterjeszteni a kitelepítést a bácskai németek egészére. Október 8-án kezdődött meg Cservenka kiürítése, ahol egy nappal korábban a bori bányából nyugat felé hajtott hétezer zsidó munkaszolgálatosból hétszázat lőttek agyon. Az egész kulai járást október 8–10-e között, az apatini járást szintén ebben az időpontban, a palánkai járást pedig október 11-e és 13-a között ürítették ki. Az evakuált németek Dunaföldvárnál keltek át a Dunántúlra, ahol októberben 120 ezer, más területről kitelepített német zsúfolódott már össze, őket novemberben szállították Német-

országba. A Bácskából kitelepített németek száma 60–70 ezer lehetett.³⁵

A Bácskában 1944. szeptember végére, október elejére kialakult helyzetet hűen tükrözi a bácska-baranyai operatív zóna parancsnokságának a főhadiszállásra küldött október 12-i jelentése: „Egész Bácskában fejetlenség uralkodik, különösen a falvakban, ahol a partizánosztatok egész nap szabadon járhatnak, csak néha tűnik fel egy-egy kisebb német vagy magyar egység, a városokban valamennyire még tartják magukat, de az előljárók már elmenekültek, a német katonaság egyszerűen kényszeríti a magyarokat a hatalom fenntartására, de ez már nem sikerül . . . A magyarok Újvidéken totális mozgósítást hajtanak végre, de ez egyenesen komédia, a szerbek egyáltalán nem jelentkeznak, a magyarok is alig . . .”³⁶

Újvidék október 23-án – nem sokkal Szálasi hatalomátvétele után – felszabadult. De mielőtt bekövetkezett volna a magyar ellenforradalmi rendszer végleges összeomlása a Délvidéken, a Lakatos-kormány még egy utolsó, az adott helyzetben teljesen irreális kísérletet tett a Délvidék, s főként a Bácska megtartására.

A szerb véderő terve

Az előzmények 1943-ra, a Kállay-kormány idejére nyúlnak vissza. 1943 augusztusában jól értesült budapesti körökben olyan hírek terjedtek el, hogy a Bácskában nagyarányú csetnik-szervezkedést lepleztek le, s az üggyel kapcsolatban mintegy 500–600 főt tartóztattak le. S bár a letartóztatottak számáról keringő hírek túlzottak voltak, a kommunista mozgalom üldözésében hírhedtté vált Államvédelmi Központ nyomozói 1943 októberére valóban felgöngyölítették a Draža Mihailović-féle angolbarát, de a németekkel is együttműködő jugoszláv ellenállási mozgalom *egyetlen* bácskai szervezkedési kísérletét. A szálak Zomborba, Szabadkára, Újvidékre és Óbecsére, zömmel volt jugoszláv tisztetekhez, ügyvédekhez, orvosokhoz, földbirtokosokhoz és gyárosokhoz vezettek.³⁷

A szélsőjobboldali körök – már a nyomozás első időszakában – nemcsak a szervezkedésben részt vevők ellen követel-

tek szigorú megtorlást, hanem a délszlávokkal szemben korábban alkalmazott „kemény kéz” politikájának felújítását és a katonai közigazgatás visszaállítását is szorgalmazták.

Akcióba léptek azonban az ekkor már a nyugati hatalmaknál puhatolózó Kállay miniszterelnök és Bethlen István körül csoportosuló angolbarát politikusok, akik kül- és belpolitikai megfontolásokból sem a „kemény kéz” politikájához való visszatérést, sem a katonai körök délvidéki politikai hatalmának újraélesztését nem tartották célszerűnek.

Ezek a politikai körök már a szervezkedés leleplezésének első napjaiban azzal bízták meg Popovićot és a Keresztes-Fischerhez közismerten közel álló Deák Leót, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísérjék a letartóztatottak sorsát és biztosítsák, hogy a nyomozók – ellentétben a kommunistákkal szemben alkalmazott módszerekkel – „kesztyűs kézzel” bánjanak Mihailović híveivel. Ennek megfelelően Popović és Deák többször is meglátogatta a letartóztatottakat a nyomozás három hónapjában, s váratlanul, még a tárgyalás előtt Újszászy István is leutazott Zomborba. Augusztus végi–szeptember eleji bácskai körútját a belügyminiszter is felhasználta arra, hogy az úgyről a helyszínen tájékozdjék.

Ilyen előzmények után, 1943. október 7-én került sor a tárgyalásra Zomborban. 97 vádlott állt a vezérkar főnökének bírósága előtt. Nemcsak a hivatalos körök megkülönböztetett figyelmé tette az ügyet különössé, maga a tárgyalás is szokatlan módon zajlott le. A hadbírószági tárgyalások, legalábbis ami a kommunistákat illeti, már régen a nyilvánosság kizárásával folytak, a csetnik szervezkedés tárgyalása viszont nyilvánosan zajlott le. Személyesen Popović gondoskodott jó nevű budapesti védőkről P. Ábrahám Dezső és Kelemen Kornél személyében. A tárgyaláson Popović mindvégig jelen volt, s Keresztes-Fischer egyenes utasítására Deák főispán is megjelent két alkalommal a tárgyalóteremben.³⁸

Novica Vučinićot, Kis Ivánt, Velimir Micićet, Jan Matićot, Đorđe Crnját, Szalontai Rudolfot, Pavle Tabakovićot, Dragiša Rakićot, Miloš Velićet, Milan Marjanovićot, Sava Popovićot, Miroslav Daškalovićot és társaikat azzal vádolták, hogy részt vettek a Mihailović-féle Jugoszláv Honi Hadsereg (Jugoslovenska vojska u otadžbini – JVO) bácskai megalakításában:

öt brigádot terveztek felállítani. Előkészületeket tettek arra is, hogy a leendő fegyveres alakulatokkal a magyar csapatok kivonulása után átvegyék a Bácskában a hatalmat. Ebből a célból pontos tervet készítettek a különféle pozíciók elosztására. A vád szerint az volt az elgondolásuk, hogy a tervezett akcióhoz repülőőről kapnak majd fegyvereket Mihailoviától, a megfelelő propagandaanyag gyártásáról pedig maguk gondoskodnak.³⁹ A vádlottak meg sem próbálták tagadni az ellenük felhozott vádakát. Nemcsak azért, mert az ÁVK nyomozóinak gyors akciója következtében szinte egész irattárukat megtalálták, hanem feltehetően azért is, mert maguk mögött érezték a már említett politikai körök érdeklődését is.

A tárgyalás során azonban kiderült, hogy bár Tabaković többször is járt ez ügyben Belgrádban, s ott Mihailović egyik összekötőjével tárgyalt, a szervezkedők figyelmét nem is annyira a katonai egységek megalakítása, mint inkább a leendő pozíciók szétosztása kötötte le.⁴⁰

Annak ellenére, hogy a kormánykörök angolbarát szárnya komoly lépéseket tett a vádlottak érdekében, az ügyet – legalábbis formailag – nem lehetett eltussolni. Már csak azért sem, mert a szervezkedés a magyar állam ellen irányuló akciónak minősült, számos hír kiszivárgott róla, s a túlságosan enyhe ítéletek nemcsak a hazai szélsőjobboldali és németbarát körökben, de – a nyugati tapogatózó tárgyalások kellős közepén – a németekben is gyanakvást kelthettek volna.

Novica Vučinićot és Kis Ivánt, a szervezkedés vezetőit halálra ítélték. Đorđe Crnja életfogytiglani fegyházbüntetést kapott, további 31 vádlottat pedig 10–15 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. 60 személy ügyét a VKF bírósága további eljárás végett átadta a szegedi hadtestparancsnokság ügyészének. Ez a bíróság legtöbbször felmentette, köztük a futárszolgálatot teljesítő Tabakovićot is.⁴¹

Popović rögtön az ítélet kihirdetése után engedélyt kapott, hogy beszélhessen Vučinićyal és Kis Ivánnal. Azzal vigasztalta őket, hogy személyesen fog kegyelmet kérni számukra, s minden bizonnyal azt is értésükre adta, hogy bizonyos politikai körök továbbra is figyelemmel kísérik majd sorsukat. Popović valóban beszélt Keresztes-Fischerrel, kihallgatást kért

érdekükben Horthynál is. Hasonló lépéseket tett Irinej Čirić püspök is.⁴²

Az akció sikerrel járt. A halálra ítélt Vučinić és Kis nemcsak kegyelmet kapott, hanem súlyos fegyházra ítélt társaikkal együtt hamarosan el is hagyhatták a börtönt és a lényegesen jobb, szabadabb körülményeket jelentő internáló táborba kerültek. További sorsuk is igen kalandosan alakult, s nem nélkülözötte a váratlan, a beavatatlanok számára érthetetlen fordulatokat sem.

Magyarország német megszállása után a mauthauseni koncentrációs táborba kerültek. A magyar kormány azonban ismét akcióba lépett. Henyei Gusztávnak, a Lakatos-kormány külügyminiszterének kérésére – ismét Popović közreműködésével – a németek átadták őket a magyar hatóságoknak, így ismét visszakerültek Magyarországra. A sátoraljaújhelyi, majd a komáromi internáló táborban helyezték el őket. Valóságos politikai bombaként hatott, amikor nem egészen egy évvel a súlyos ítéletek kihirdetése után a bácskai csetnik szervezkedés valamennyi résztvevőjét szabadlábba helyezték. E valóban váratlan fordulat háttéréről politikai körökben három verzió keringett: 1. a magyar kormánnyal való további tárgyalások feltételeként maga Mihailović követelte szabadlábba helyezésüket; 2. az egész Popović személyes érdeme; 3. s végül, hogy maguk az elítéltek léptek kapcsolatba a magyar katonai vezető körökkel, és felajánlották, hogy ha szabadon bocsátják őket, hajlandók közreműködni a partizánok elleni harc céljából felállítandó bácskai szerb katonai egységek létrehozásában.⁴³

Úgy véljük, nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a bácskai Mihailović-hívek szabadlábba helyezéséhez az ellenforradalmi rendszert mindvégig hűségesen szolgáló Popović összes „személyes érdeme” kevés lett volna. Mihailović valóban többet tehetett volna érdekükben, de az ország német megszállása és Kállay bukása után a magyar kormány kísérletei a Mihailovićtyal való kapcsolatteremtésre megszakadtak. Az azonban igaz, hogy a Kállay-kormány nyugati próbálkozásai komolyan befolyásolták az elítéltek sorsát. Mikor a súlyos hadbíróági ítélet után a Vučinić-per csetnikjei internáló táborba kerültek, s a nem várt fejleménytől megdöbben Deák

Leó megkérdezte Újszászyt, hogyan történhetett mindez, Újszászy így válaszolt: „Isten tudja, mire használhatjuk még ezeket az embereket.”⁴⁴ A jugoszláv történetírás szerint „az egész per, az ítéletek és minden, ami utána történt, arra utal, hogy a Draža Mihailović-féle bácskai mozgalmat minden bizonnyal a legfelsőbb magyar kormánykörök néhány képviselőjének tudtával, sőt sugalmazására szervezték azzal a céllal, hogy meggyengítsék a népfelszabadító harc erejét”. Ezt a kombinációt a JKP korabeli véleményére alapozzák, hozzátevé, hogy a szervezkedés egészének feltárásához, s az említett hipotézis megerősítéséhez még alapos kutatómunka szükséges.⁴⁵ Arra mindmáig nincsenek forrásaink, hogy a csetnik mozgalom bácskai szervezése kifejezetten magyar sugalmazásra indult volna meg. Az a következtetés azonban Újszászy idézett kijelentéséből, a per lefolyásából, az elítéltek további sorsából megalapozottan levonható, hogy az éppen csak elinduló szervezkedés felderítése kapóra jött a nyugati puhatolózó tárgyalások idején, s ebben az összefüggésben szánhattak bizonyos szerepet Kis Ivánnak és társainak. A tengelytől való fokozatos elszakadást szolgáló próbálkozások azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, így Vučinićék esetleges németellenes szolgálataira sem kerülhetett sor a Kállay-kormány idején.

1944 őszén azonban a magyar kormánynak újra szüksége lett a csetnik vezér híveire. Akkor, amikor már megtörtént Románia átállása, s Bulgáriában is végbement a fordulat, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg egységei a Vörös Hadsereg alakulataival felszabadították a Bánátot, Horvátország legnagyobb része pedig a partizánok kezén volt, s a szegedi katonai körzet parancsnoksága is elrendelte a Bácska részleges kiürítését.

1944. szeptember végén Henneyei, a Lakatos-kormány külügyminisztere magához hívatta Popovićot, s felvetette előtte a bácskai szerbekből létrehozandó *szerb véderő* gondolatát, amelynek magját az elítélt jugoszláv tisztek alkotnák. Henneyei terve azon a minden realitást nélkülöző elképzelésen alapult, hogy a szerb véderőbe beszervezett „magyarón” szerbek addig tartják majd a déli frontot, amíg a magyar és német csapatok vissza nem foglalják a Bácskát.⁴⁶

Popović azonnal akcióba lépett. Először is felkereste a front-helyzet miatt immár Újvidéken tartózkodó Bolla Lajos belgrádi főkonzult, s elmondta neki Henneyi ötletét. Azt is értésére adta Bollának, hogy véleménye szerint a szerb véderő létrehozását tágabban kellene értelmezni, az egész Vajdaságra ki kellene terjeszteni, s valamiféle Szerb Nemzeti Tanács égisze alatt kellene felállítani. Ennek a Tanácsnak a tagjai a magyar kormányhoz hű bácskai szerb politikusok, tisztviselők, községi bírók stb. lennének, a szerb védőrség pedig a Szerb Nemzeti Tanács karhatalmi szerve volna.⁴⁷ Popović azért avatta be a tervbe Bollát, mert szüksége volt a főkonzul szerb nacionalista körökhöz fűződő kapcsolataira. Igyekezett meggyőzni arról is, hogy küldjenek egy háromtagú delegációt Mihailovičhoz a konkrét lépések megtárgyalására. E delegáció tagjai, elképzelése szerint Balla Pál, Krasznay alezredes, belgrádi magyar összekötőtiszt és valamelyik „tekintélyes bácskai szerb személyiség” lennének. Popović minden bizonnyal azért is szükségesnek tartotta kikérni Mihailović véleményét, mert értesülései voltak arról, hogy a csetnikek egy ún. északi hadsereget igyekeztek létrehozni – egyébként teljesen sikertelenül –, amely megtisztította volna a Vajdaságot a partizánoktól.⁴⁸

Bolla azonban gyorsan lehűtötte Popović meglehetősen elszabadult fantáziáját, s emlékeztette arra, hogy mindeddig nem sikerült közvetlen kapcsolatot kialakítani Mihailovičtyal. Popović ekkor azzal állt elő, hogy beszéljék meg az ügyet Mihailović megbízottjával, Predrag Ilićtyel. A Lakatos-kormány idején – Nedić tudtával – valóban történtek kísérletek a Mihailovičtyal való kapcsolatfelvételre. E törekvések azonban már teljesen elvesztették németellenes élüket és egyetlen céljuk valamiféle bolsevizmusellenes egységfront létrehozása volt. Bolla 1944. október 3-án kelt jelentésében a sikertelen kísérletről a következőket írta: „nemrégiben egy kiküldöttünk (katonai személy) megkísérelte, hogy eljusson Mihailović főhadiszállására. Ez éppen abban az időben történt, amikor Tito bandái sikeres rajtaütést mértek Mihailovičnak a Ravna Gora hegységben lévő főhadiszállásán. Kiküldöttünk elmondta nekem, hogy a támadás következtében, amellet, hogy nem érte el a kívánt célt, éjjel 35 km utat kellett megtennie a hegyek között, úttalan erdőségekben, részben gyalog. Rádásul Gornji

Milanovac mellett egy faluban igen veszedelmes helyzetbe került, amennyiben Mihailović emberei vele szemben fenyegetőleg kezdtek fellépni, így csak az ő, valamint az őt követő Mihailović-tiszt érélyes fellépése folytán tudta útját tovább folytatni. Elmondta továbbá, hogy útközben 7 kommunista fogolytalan az ő szeme láttára vágták el a torkát.” Bolla végül javasolta a külügyminisztériumnak, hogy tekintettel a körülményekre, ne folytassák a közvetlen kapcsolatfelvételre irányuló kísérleteket.⁴⁹

A megbeszélésekbe hamarosan bekapcsolódtak a Bácska magas rangú tisztviselői is. A német megszállás után ismét újvidéki főispánná kinevezett Fernbach Péternél tartották azt az értekezletet, amelyen Bollán és Popovićon kívül jelen volt még Vastagh újvidéki rendőrfőnök, Rózsa Béla alezredes, Újvidék katonai állomásparancsnoka, Nagy Iván és Koráni Elemér országgyűlési képviselők, valamint Falcione Árpád, Zombor főispánja. Az összegyűltek az ötletet „igen meggondolandónak” tartották, de egyúttal aggodalmaiknak is hangot adtak. Főként azt vetették fel, hogy igen nehéz megítélni, melyik szerb partizán és melyik Mihailović-párti. Többen azt is szóvá tették, hogy a szerbek felfegyverzése „pánikot keltene a magyar lakosságban”. Rózsa állomásparancsnok szerint a magyar karhatalmi erők és a kiképzés alatt álló bácskai SS-hadosztály egyébként is elegendő lesz a partizánok visszaverésére. Volt, aki azért aggodalmaskodott, mert „a Szerb Nemzeti Tanács külföldi jóváhagyással történő felállítása könnyen félreértésre adhat alkalmat” és azt a hiedelmet keltené, mintha a Bácskát „máris átadnánk a szerbeknek”.

Tisztázandónak tartották azt a kérdést is, hogy a Szerb Nemzeti Tanács a magyar közigazgatási hatóságokkal, a szerb védőrség pedig a magyar közbiztonsági szervekkel milyen viszonyban állana. Fernbach volt az, aki hallani sem akart arról, hogy a szerbek kezébe fegyvert adjanak. Falcione pedig nyíltan kijelentette: „ez ma már nem megy, ő holnap egyébként is elhagyja Zombort, a front közeledése miatt.”⁵⁰

Annak ellenére, hogy a megbeszélés résztvevőinek komoly fenntartásai voltak, a hadihelyzet miatt pedig a terv teljesen irreális volt, megbízták Popovićot, hogy puhatolja ki néhány bácskai szerb közéleti személyiség ezzel kapcsolatos véleményét.

nyét. Popović többek között felkereste Močot, a Matica elnökét, Hadžit, a Matica titkárát és egy Petrovič nevű gimnáziumi tanárt. Ők úgy foglaltak állást, hogy az SZNT és a magyar közigazgatási szervek, valamint a szerb védőrség és a magyar közbiztonsági erők közötti viszony nem lehet alárendeltségi, mert ez „ismét a magyar hatóságok támogatásának színezetével bírna, amit pedig a szerbiai nacionalistákra való tekintettel éppen el akarnak kerülni”. Egyébként is – hangsúlyozták – amíg a magyarok benn vannak a Bácskában, a szerb védőrség felállítását nem tartják aktuálisnak, sőt arra sem hajlandók a jelen körülmények között, hogy e tárgyban bármiféle tárgyalást folytassanak. Annál is inkább, mivel a Bácskában elegendő német haderő állomásozik és már szervezik a nemzetőrséget.

Bolla szintén igyekezett megtudni néhány volt bácskai politikus – köztük Deák Leó volt főispán – ezzel kapcsolatos állásfoglalását. Deák egy szerb védőrség felállítását „aggályosnak” tartotta, mivel ez könnyen összeütközésre vezetne a szerbek és a magyar közbiztonsági szervek között. Időközben az is tudomására jutott – mondta –, hogy Draža Mihailović nem helyeselné „a helyi szerb nagyságok szeparatiztikus magatartását”.⁵¹

Egyes adatok szerint a Szálasi-féle hatalomátvétel után Popovićot felkereste egy repülőtiszt, s arra kérte, hogy hozza össze őt Vučinićyal. A találkozó létre is jött a repülőtiszt budai lakásán, ahol rajtuk kívül jelen volt még az egykori csetnik per egy másik vádlottja, Szalontai Rudolf is. A repülőtiszt azt az ajánlatot tette Vučinićeknek, amiért korábban halálra ítélték őket: volt vádlott-társaiból alakítsa meg a Jugoszláv Honi Hadsereg bácskai egységeit. Vučinić, akinek úgy látszik, több realitásérzéke volt, ezt válaszolta: „a Bácska már felszabadult, erről már nem érdemes beszélni”.⁵²

Valamiféle bolsevistaellenes összefogás gondolata azonban nemcsak a magyar politikusok fejében fordult meg, hanem szerb nacionalista körökében is. A Tito vezette partizánmozgalom belső megerősödése, nemzetközi elismerése megingatta a csetnik vezér helyzetét. Ezzel párhuzamosan egyre több jelzés érkezett Belgrádból, nevezetesen Nedić környezetéből, hogy a „kommunizmustól való félelem a nacionalista körökben kezdi

lelohasztani magyargyűlöletüket”, s a „horvátokkal szemben és a kommunizmus elleni küzdelemben számításba veszik a Magyarországgal való esetleges együttműködést is”.⁵³

A szerb nacionalista erők is közeledtek egymáshoz. 1944. augusztus 13-án Draža Mihailović és Nedić között megállapodás született, amelynek értelmében Nedić magára vállalta, hogy – nem először – fegyvereket szerez Mihailović számára a németektől. A németek azonban nem tudtak elegendő fegyvert szállítani, így Nedić a magyar kormányhoz fordult ezzel a kéréssel.

Augusztus 27-én – Lakatos miniszterelnöki kinevezésének napján – Đorđe Perić, szerb propagandaminiszter felkereste Bollát, s arra kérte, adjon beutazási engedélyt Konjović belgrádi nagyiparosnak, aki Budapesten a Nedić-kormány nevében tárgyalásokat kíván folytatni a fegyverszállítás ügyében. A Perić társaságában lévő Konjović azt fejtegette, hogy az egyezmény megkötése mindkét fél közös érdeke, mert „ha Szerbia elbukik, úgy Magyarország helyzete is tarthatatlan lesz”. A fegyverszállítás – folytatta –, hasonlóan a vetőmagszállításhoz, „alapját képezhetné a barátságos viszony kiméltetésének”. Perić azt kérte kormánya nevében, hogy Krasznay alezredes minél hamarabb vegye fel az érintkezést szerb katonai körökkel a részletek megbeszélése végett. Azt is érté- sére adta Bollának, hogy a németeknek nincs kifogásuk a fegyverszállítás ellen. A beszélgetés során nem érintették a vitás kérdéseket, mivel most „nem arról van szó – mondta Konjović –, hogy a határok miként fognak alakulni, hanem arról, hogy a két népet megmentjük a pusztulástól”.⁵⁴

Hennyei utasítására szeptember 19-én Bolla felkereste Nedićet. Közölte vele, hogy a kormány „a legnagyobb megértéssel és rokonszenvvel kíséri” a szerb kormány és Mihailović bolsevizmusellenes erőfeszítéseit. „Ezen az úton egy vonalon haladunk – mondta – és ezért mi is kívánatosnak tartjuk, hogy e célból közöttünk egy állandó kontaktus létesíttessék.” Utalt arra is, hogy a magyar kormány eddig is mindent megtett, hogy azok a szállítmányok, amelyeket Maršalek vezérigazgató és Perić közvetítésével kértek [fegyver és papír – *S. E.*], megérkezzenek rendeltetési helyükre. „Ez is dokumentálja – folytatta Bolla –, hogy a magyar kormány teljes mértékben érté-

keli, amit a bolsevizmus elleni harcban álló csapataink háta mögött egy velünk barátságos viszonyban lévő és ugyanazon célokért küzdő szomszéd jelent.” Nedić, miután méltatta Horthy „régí keletű” szerbbarátságát és kifejezte elszántságát a végső küzdelemre, reményét fejezte ki, hogy az oroszok nem fognak közvetlen támadást intézni Szerbia ellen. De ha mégis, ők mindenképpen „biztosítják a magyar hadsereg hátát és oldalát”, mert jól tudják, hogy „mi értük is harcolunk és ha Magyarország elbukik, akkor Szerbiának is vége van”. Nedić ezután újabb fegyvereket – elsősorban automata fegyvereket és muníciót – kért. Az együttműködés érdekében – folytatta – Krasznay maradjon állandó összeköttetésben Damjanović tábornokkal, a szerb miniszterelnökség kabinetfőnökével. Végül megnyugtatta Bollát, hogy a németek támogatják a fegyverszállítási akciót.⁵⁵

1944. szeptember 27-én a minisztertanács foglalkozott a kérdéssel. Henyeyi külügyminiszter elmondta, hogy Nedić és Mihailović tábornokokkal felvették a kapcsolatot, „mindketten a barátsági szerződést érvényben lévőnek tartják, igen hálásan vennének Magyarország részéről minden segítséget”. Javasolta, hogy a kormány ne utasítsa vissza „a két szerb tábornok baráti közeledését”. A minisztertanács elfogadta Henyeyi javaslatát.⁵⁶

A két szerbiai nacionalista erő és a magyar kormány közötti összefogási kísérlet – bár a háború utáni viszonyokra vonatkozó elképzeléseik korántsem voltak azonosak – arra a közös szándéokra épült, hogy valamilyen módon megakadályozzák a jugoszláv néphadsereg végső győzelmét. Ebben a közeledésben a magyar kormány a Bácska megtartásának lehetőségét látta, s az ilyen kombinációkban lett volna szerepe a szerb véderőnek is. Nedićet is a németek közelgő végső összeomlása és saját helyzetének várható végkifejlete indította e közeledésre, ami egyet jelentett régen dédelgetett tervének, Nagy-Szerbia háború utáni megalakításának kudarcával. Mihailović ugyancsak látott a közeledésben némi lehetőséget egyre kilátástalanabb belső helyzetének megszilárdítására, de a Jugoszlávia régi kereteit visszaállítani szándékozó csetnik vezér összefogási szándéka mégsem volt olyan erős, hogy támogatta

volna a „helyi szerb nagyságok szeparatiztikus törekvéseit”, azaz lemondott volna a Bácskáról.

A Lakatos-kormány tehát az ellenforradalmi rendszer összeomlásának utolsó óráiban hajlandó lett volna fegyvert adni a szerbek, legalábbis a Mihailović-pártiak kezébe, hogy a Bácskát megtarthassa. Hajlandó lett volna szövetkezni azokkal, akik ellen elődei a Délvidék elfoglalásakor éppen „csetnikgyanú” miatt pacifikáló hadműveletet indítottak, s akiket minden eszközzel igyekeztek elűzni a Bácskából. Igaz, azóta nagyot változtak az európai erőviszonyok. Már nem az egységes Jugoszlávia hívei jelentették a fő veszélyt a magyar uralkodó körök számára a Délvidéken, hanem az a népfelszabadító hadsereg, amely a jugoszláv állam visszaállítása mellett annak belső szerkezetét is meg akarta változtatni. De, éppen a háború menetében beállott gyökeres változás miatt, az idő már megszületésének pillanatában túllépett a szerb véderő gondolatán.